

ÖZELLEŞTİRME GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ (1986-2016)

Ömer YALÇINKAYA

Yard. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü / TÜRKİYE
E-mail: oyalcinkaya@agri.edu.tr

Şekip YAZGAN

Yard. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü/ TÜRKİYE
E-mail: sekiptyazgan@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı dolaylı etkileri inceleme konusu yapılmaktadır. Bu yönüyle çalışmada, özelleştirme uygulamalarının son yıllarda yoğunluk kazandığı ve etkinliğinin tartışıldığı Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde teorik çerçevede öngörüldüğü gibi bir etkiye sahip olup olmadığının ampirik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada özelleştirme gelirlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere kurulan alternatif modeller 1986-2016 dönemi için yeni nesil zaman serisi analizi metodolojisi kapsamında tahmin edilmektedir. Çalışma sonucunda, Türkiye ekonomisinde hem mutlak hem de nispi olarak ölçülen değişkenlerle temsil edilen özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin negatif yönlü ve/fakat istatistiki açıdan anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde inceleme dönemi itibarıyla herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Türkiye’de özelleştirme gelirlerinin kullanım esaslarını düzenleyen hukuki yapıyla da uyumlu olan bu sonuçlar, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörülen etkilerini örneklem dönemi itibarıyla yaratmaya matuf olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Özelleştirme Gelirleri, Yeni Nesil Zaman Serisi Analizi, Türkiye Ekonomisi.

Jel Kodları: B22, C49, E27, F41.

EFFECTS OF PRIVATIZATION INCOMES ON THE ECONOMIC GROWTH: TURKEY SAMPLE (1986-2016)

ABSTRACT

The subject of this study is the indirect effects of the incomes obtained from privatization applications in Turkey economy on the economic growth by effecting the budget position and/or financial behavior of the public. In this research, since the privatization applications have gained intensity and their effectiveness are started to be discussed, it is aimed to empirically analyze whether the privatization incomes affect the economy of Turkey as is predicted in the theoretical framework. The alternative models established in this study to determine the impacts of the privatization revenues on the economic growth performance of Turkey economy are estimated within the scope of new generation time series analysis methodology for the period of 1986-2016. It is found at the end of the study that the effects of the privatization incomes represented by the variables which are both measured as absolute and relative on the economic growth are negatively and/or statistically insignificant. These conclusions reveal that the revenues obtained from the privatization applications have no impact on economic growth performance of Turkey economy as of the investigation period. These results which are accordant with the legal structure arranges the principles of usage of privatization incomes in Turkey confirm that the privatization incomes are not capable of to create the effects of the theoretical framework on the economic growth performance of Turkey economy as of the sampling period.

Key Words: *Economic Growth, Privatization Incomes, New Generation Time Series Analysis, Turkey Economy.*

JEL Codes: *B22, C49, E27, F41.*

1.GİRİŞ

Devletin ekonomik hayatın işleyişine aktif müdahaleleriyle ekonomik büyümenin sağlanabileceğini öngören talep-yönlü Keynesyen iktisat politikaları, 1970’lerde yaşanan ekonomik krizler ve beraberinde getirdiği stagfasyonist ortam karşısında işlerliğini kaybetmektedir. Bu durum, iktisat literatüründe Klasik iktisadın “laissez faire, laissez passer” (bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler) ilkesini temel alan ve devletin ekonomik hayatın işleyişindeki aktif müdahalelerinin olabildiğince sınırlandırılmasıyla ekonomik büyümenin sağlanabileceğini öngören Monetarizm, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Kamu Tercihi Teorisi, Anayasal İktisat Teorisi ve Arz Yönlü İktisat Teorisi gibi yeni iktisat teorilerinin ortaya çıkmasına ortam hazırlamaktadır. Neo-Liberal iktisat politikalarını öneren bu teorilerde, serbest piyasa ekonomilerinin tesis edilebilmesi için devletin ekonomideki rolünün ve işlevlerinin sınırlandırılmasının gerekliliği belirtilerek, Keynesyen iktisat politikalarının en önemli uygulama araçları arasında yer alan kamu sermayeli kurumların özelleştirilmesi önerilmektedir. Bu yeni iktisadi teoriler uygulamada 1980’lerde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile İngiltere’de yürürlüğe konulan ve sırasıyla “Reaganomics” ve “Thatcherism” olarak adlandırılan iktisat politikalarıyla birlikte dünya ekonomilerinin gündemine gelmektedir. İktisat politikası alanında devrim olarak nitelendirilen bu politikaların içeriğinde, kamu harcamalarının azaltılması, vergi oranlarının düşürülmesi, para politikalarının istikrarlı bir şekilde uygulanması ve özelleştirme uygulamalarıyla kamu kesimin ekonomideki ağırlığının azaltılması bulunmaktadır (Aktan, 1992:29-32).

Bu bağlamda, işlevlerin ve varlıkların yönetimlerinin tamamen veya kısmen devletten özel sektöre yeniden tahsis edilmesi olarak tanımlanan özelleştirme uygulamaları, 1970'lerde yaşanan ekonomik krizlerin daraltıcı etkilerini gidermede çıkış yollarını arayan başını geliştirmiş ülkelerin çektiği dünya ekonomilerinin, bu tarihten itibaren uygulamada sıklıkla kullandıkları iktisat politikası araçları arasına eklenmektedir. Nitekim Neo-Liberal iktisat teorilerinde, özelleştirme uygulamalarıyla kamu kesiminin ekonomi içerisindeki ağırlığının azaltılması ve işlevlerinin düzenleyici ve denetleyici olma sınırlarına çekilmesi ekonomik liberalleşmenin en önemli argümanı olarak görülmektedir. Özelleştirme uygulamalarıyla devletin, asli görevleri olan adalet ile güvenliğin sağlanmasına yönelik kurumsal harcamalara ve özel sektör tarafından yüklenilemeyecek kamusal altyapı yatırımlarına tedricen daha fazla yönelmesi sağlanmakta, ekonomik hayatın ise ağırlıklı olarak serbest piyasa mekanizması tarafından yönlendirilebilmesi tasarlanmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin özel sektör lehine geliştirilmesiyle de rekabete dayalı piyasa ekonomilerinin oluşturulması, üretimde verimliliğin ve etkinliğin sağlanması, kamu finansmanının mali yükten kurtarılması, kamu bütçe pozisyonunun iyileştirilmesi, sabit sermaye yatırımlarının özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi ve nihayetinde ekonomik büyüme ile toplumsal refah düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır (TCBÖİB, 2016: 6-8).

Özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme ve toplumsal refah düzeyi üzerinde teorik çerçevede öngörülen bu etkileri ise doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Özelleştirilen işlevlerin ve varlıkların daha etkin ve verimli bir şekilde faaliyetlerini sürdürecekleri düşüncesi, özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkilerini oluşturmaktadır. Bu düşüncenin teorik temelleri, kamu ve özel mülkiyetin karakteristik özelliklerini konu edinen ve kamu mülkiyetine kıyasla özel mülkiyetin daha etkin ve verimli olduğunu savunan Mülkiyet Hakları teorisine dayanmaktadır (Alchian, 1977:127-149; Demsetz 1967:347-359). Mülkiyet Hakları teorisine göre özelleştirme uygulamaları, bireysel açıdan doğrudan güçlü teşvikler yaratan iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının tesis edilmesini ve resmîleştirilmesini sağlayarak ekonomik açıdan temel yapısal değişimlerin gerçekleştirilebilmesine öncülük etmektedir. Nitekim iyi tanımlanmış ve resmîleştirilmiş mülkiyet hakları, ekonomik büyümenin sağlanmasında ve uzun dönemde potansiyeli düzeyinde sürdürülebilir kılınmasında önemli bir faktör olan güçlü bireysel teşvikler yaratarak, bireyleri kısa vadeli kişisel hedeflerden ziyade uzun vadeli ve toplumsal ekonomik hedefler peşinde koşmaya özendirilmektedir. Resmi mülkiyet haklarının tanımlanmasının ve tesis edilmesinin ekonomideki etkinliğin artırılmasındaki önemi açıklayan yaklaşımlardan bir diğerini Coase teorisi oluşturmaktadır. Coase teorisinde, ekonomide olumsuz dışsallıkların yol açtığı etkileri gidermede devletin piyasaya müdahalesinin gerekli olmadığı ve hatta mülkiyet haklarının açık bir şekilde tanımlanmasından sonra piyasada tarafların pazarlık yoluyla üretebilecekleri bir çözümün devlet müdahalesinden daha yararlı olabileceği belirtilmektedir (Coase, 1960: 1-44). Bu yönüyle, Coase teorisinde özelleştirme uygulamalarıyla işlevlerin ve varlıkların kamu kesiminden özel kesime kaydırılmasının piyasadaki olumsuz dışsallıklarla başa çıkmada daha etkili olacağı savunulmaktadır (Filipovic, 2005:3-6).

Özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkileri ise özelleştirilen işlevlerden ve varlıklardan elde edilen gelirlerin kamunun bütçe pozisyonu ve/veya mali davranışları üzerindeki etkileri itibarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu etkiler, Davis vd., (2000)'in harcama ve tasarruf hipotezleri olarak adlandırdığı iki farklı etki kanalıyla gerçekleşmektedir. Harcama hipotezi, özelleştirme gelirlerinin kamu harcamalarının artırılmasında ve/veya vergi gelirlerinin azaltılmasında rasyonel bir şekilde kullanılmasının gerektiğini belirtirken, tasarruf hipotezi özelleştirme gelirlerinin kamu finansmanında

borçlanmanın yerine ve/veya borçların geri ödenmesinde optimal bir şekilde kullanılmasının gerekliliği anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, özelleştirme uygulamaları sonucunda kamu transferlerinin ortadan kalkmasını ve etkin bir şekilde işleyen firmalardan daha fazla vergi gelirin elde edilebilmesini sağlayan doğrudan etkiler ile özelleştirme gelirleriyle rasyonel ve optimal mali/bütçe davranışlarının sergilenmesini belirten dolaylı etkiler birbirlerini tamamlayarak ekonomik büyümenin sağlanmasına ve toplumsal refah düzeyinin arttırılmasına olanak sağlamaktadır (Bolatoğlu ve Erden, 2015:41-42).

Bu noktadan hareketle çalışmada, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı dolaylı etkileri incelenme konusu yapılmaktadır. Bu yönüyle çalışmada, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörüldüğü gibi bir etkiye sahip olup olmadığının ampirik olarak da değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, özelleştirme uygulamalarının son yıllarda yoğunluk kazandığı ve kamuoyunda özelleştirme uygulamalarının etkinliği konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye ekonomisi özelinde yürütülen çalışmanın bulgularının, bu konuda sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu uluslararası ve özellikle ulusal literatürün gelişimine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının tarihsel süreç içerisindeki gelişim seyri istatistikî veriler kullanılarak açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik literatür ana hatlarıyla özetlenmekte ve çalışmanın literatürdeki konumu belirtilmektedir. Dördüncü bölümde, çalışmada kullanılan veri seti tanımlanmakta ve Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri yeni nesil zaman serisi analizi metodolojisiyle 1986-2016 dönemi için ekonometrik olarak incelenmektedir. Çalışma genel değerlendirmelerin bulunduğu ve politika çıkarımlarının tartışıldığı beşinci bölümle tamamlanmaktadır.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARI

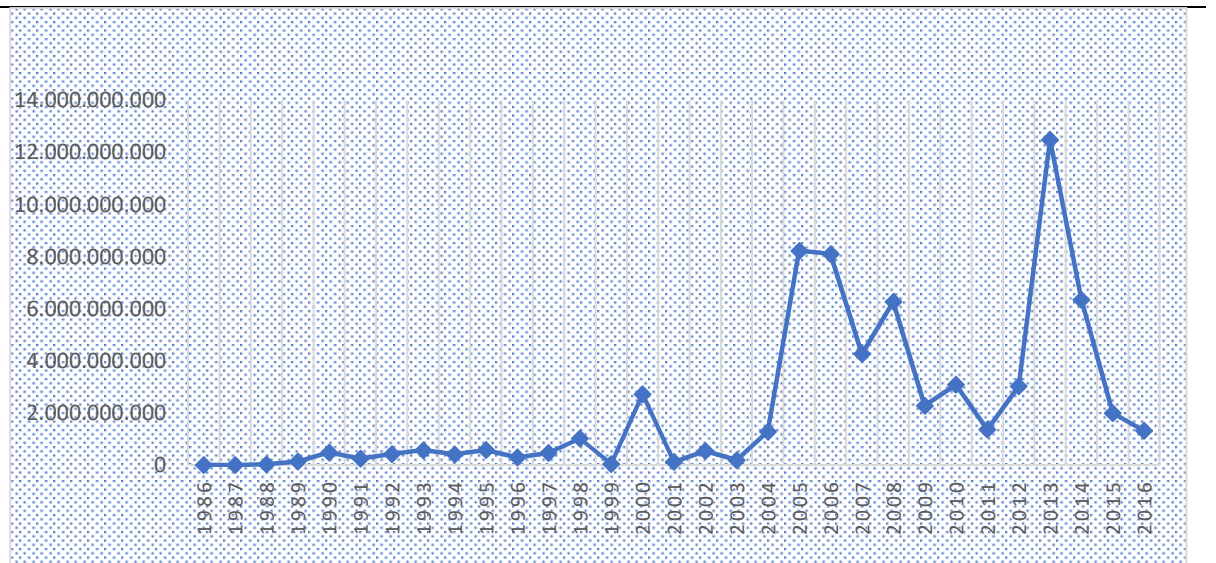
Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının gelişimini 24 Ocak 1980 öncesi ve sonrası biçiminde iki ayrı dönem halinde incelemek mümkün olmaktadır. Birinci dönemin başlangıcı olan 1920'li yıllarda Türkiye ekonomisinde güçlü bir ekonomik yapı bulunmamasına ve özel teşebbüsün eksikliğine rağmen, serbest piyasa ekonomisine dayanan iktisat politikalarının uygulanmasına yönelik düşünceler geçerlilik kazanmıştır. Bu durum, 1923 yılında düzenlenen I. İzmir İktisat Kongresinde, "iktisadi sistem serbest ekonomi sistemidir" şeklindeki ifadeyle de teyid edilmiştir. Ancak, Türkiye ekonomisinde sanayi sektörünün zayıflığı, tüm dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik buhranı vb. gerekçeler kamu kesiminin ekonomik faaliyetlere aktif bir şekilde katılımını gerektirmiştir. Bu çerçevede, 1933 yılında Sümerbank, Etibank, Şeker Fabrikaları ve Toprak Mahsulleri Ofisi ileride özel sektöre devredilmek üzere kurulmuş ve aynı dönemde özel sektörün teşvik edilmesine yönelik kanuni düzenlemeler yapılmıştır. 1948 yılındaki İktisat Kongresinde devletin ekonomiden çekilmesi ilke olarak kararlaştırılmış olsa da 1960'lı yıllara kadarki süreçte temel sanayi ürünlerinin yanında basit tüketim malları da kamu kesimi tarafından üretilir olmuştur. Planlı kalkınma döneminin başladığı 1960'lardan itibaren Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) sorunları ilk defa kapsamlı olarak değerlendirilmeye başlanmış ve kamu sermayeli kurumların sayısının azaltılması ve faaliyet alanlarının daraltılması yönünde adımlar atılmıştır (TCBÖİB, 2016: 13).

Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının dünyadaki gelişmelerle paralel olarak ve günümüzdeki haliyle gündeme gelmesi Türkiye ekonomisi için önemli yapısal değişimler öneren 24 Ocak 1980 istikrar kararlarıyla birlikte olmuştur. Reaganomics ve Thatcherism olarak tanımlanan ekonomik programları ile çok yakın benzerlikler içeren söz konusu istikrar programı ile önceki dönemin içe dönük ithal ikameci ekonomi politikaları terk edilmiş, dışa açık ve liberal ekonomi politikalarını benimseyen ihracata dayalı politikaların uygulanması öngörülmüştür. Bu dönemde politika değişikliklerinin yanında kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması ve müdahalelerinin sınırlandırılması uygulamalarıyla kamu kaynaklarının sadece altyapı, savunma ve güvenlik, sağlık, eğitim vb. gibi zorunlu alanlarda kullanılması kararlaştırılmıştır. (Aktan, 1992: 33; TCBÖİB, 2016: 13-14).

Bu doğrultuda, Türkiye'nin ekonomik yapısında yasal, idari ve mali alanlarda birtakım düzenlemelere gidilmiş ve kamu kesimi tarafından işletilen sınai ve ticari kurumların özelleştirilmesi uygulamaları için hukuki altyapının hazırlanmasına başlanmıştır. Bu kapsamda özelleştirme uygulamalarına yönelik ilk hukuki düzenleme, 1984 yılında çıkarılan ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edinebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belli sürelerle devrine olanak sağlayan 2983 sayılı Kanun ile yapılmıştır. Daha sonra 1986 tarihinde çıkarılan 3291 sayılı Kanun ile kamu kuruluşlarının özelleştirme kapsamına alınması ve uygulamaların yürütülmesine ilişkin esaslar belirlenmiştir. Son olarak 1994 yılında çıkarılan "4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın (ÖİB) ve Özelleştirme Fonu'nun kurulması hükme bağlanmıştır. Böylelikle 1994 yılından günümüze dek yürürlükte olan 4046 Sayılı Kanun'la, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının hukuki temeli oluşturulmuş, genel çerçevesi çizilmiş ve ÖİB tarafından hangi amaçlarla/yöntemlerle yapılacağı yasal olarak belirlenmiştir (Ruhi, 2005: 240-245; TCBÖİB, 2016: 14-15).

Bu açıklamalar doğrultusunda, özelleştirme düşüncesinin 24 Ocak 1980 kararlarıyla gündeme geldiği Türkiye ekonomisinde planlı olarak ilk defa 1986 yılında başlatılan özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin tarihsel süreç içerisindeki gelişim seyri Şekil 1'de gösterilmektedir.

Şekil 1. Türkiye Ekonomisinde Özelleştirme Gelirleri: 1986-2016 (Milyar ABD Doları)

Kaynak: T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

Şekil 1 incelendiğinde, Türkiye’de özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, ilk bakışta 1986-2003 ile 2004-2016 dönemleri olmak üzere iki alt dönemde ve farklı özellikler gösterecek şekilde kümelendikleri görülmektedir. Bu alt dönemlerin ilki olan 1986-2003 döneminde özelleştirme gelirlerinin düşük bir düzeyde ancak nispeten istikrarlı bir seyir izlediği Şekil 1’den izlenebilmektedir. Bu dönemde, 2000 yılında yaklaşık 2,7 milyar doları (ABD) olarak gerçekleşen özelleştirme gelirinin ise 1986 yılından itibaren elde edilen en yüksek özelleştirme geliri olduğu da Şekil 1’den takip edilebilmektedir. Bununla birlikte, Şekil 1 incelendiğinde, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının başladığı 1986 yılından 2003 yılına kadar toplamda yaklaşık olarak 8 milyar dolar özelleştirme gelirinin elde edildiği anlaşılmaktadır.

İkinci alt dönem olan 2004-2016 dönemi incelendiğinde ise özelleştirme gelirlerinin önceki döneme kıyasla daha yüksek bir düzeyde ve istikrarsız bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde en yüksek özelleştirme gelirinin elde edildiği yılın da yaklaşık 12,5 milyar dolar olarak 2013 yılı olduğu yine Şekil 1’den izlenebilmektedir. Şekil 1 analiz edildiğinde, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının yoğunluk kazanmaya başladığı 2004 yılından 2016 yılına kadar toplamda yaklaşık olarak 60 milyar dolar özelleştirme gelirinin elde edildiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında yani Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının 2004 yılı ve sonrasında yoğunluk kazanmasında; siyasal istikrarın önceki alt döneme kıyasla görece sağlanmış olmasının ve bu alanda uygulanan ekonomi politikalarının da liberalleştirilmeye doğru evrilmiş olmasının önemli derece etkili olduğu belirtilmektedir (TCBÖİB, 2016: 24). Bu kapsamda, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının başladığı 1986 yılından 2016 yılına kadar toplamda yaklaşık 68,2 milyar dolar özelleştirme gelirinin elde edildiği, bunun 8 milyar dolarlık kısmının ilk alt dönemde 60 milyar dolarlık kısmının ise ikinci alt dönemde elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu açıklamaları desteklemek üzere Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin 1986-2003 ile 2004-2016 dönemlerindeki karşılaştırmalı durumu Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye Ekonomisinde Dönemsel Özelleştirme Gelirleri (Milyar ABD Doları)

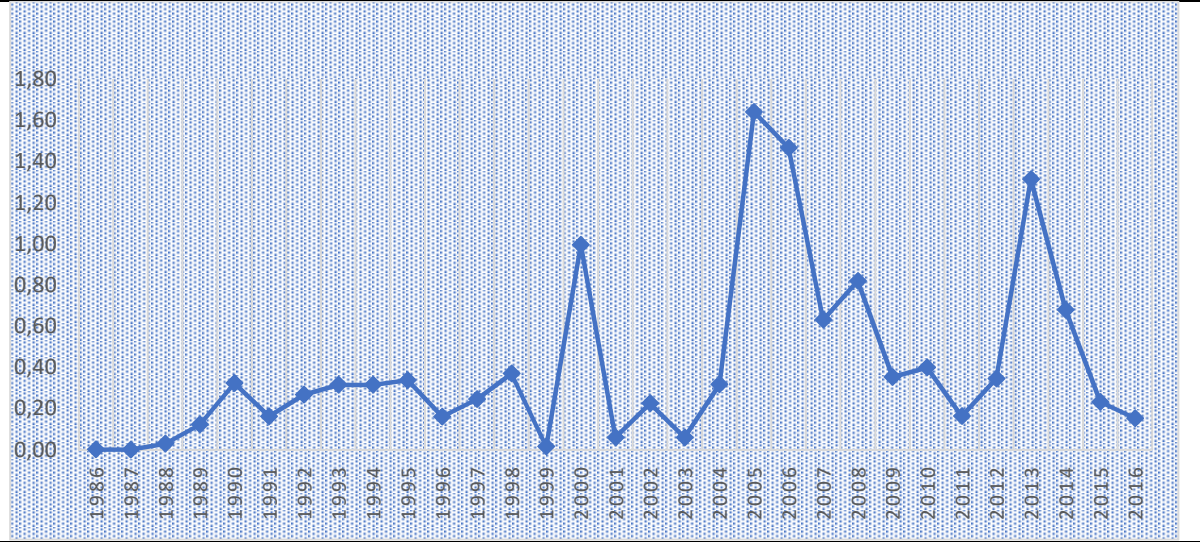
Dönemler	Toplam	Yüzde (%)
1986-2003	8.239.767.971	12,08
2004-2016	59.991.158.399	87,92
1986-2016	68.230.926.370	100

Kaynak: T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.

Not: Tablodaki Toplam ve Yüzde sütunları ilgili kaynak verileri kullanılarak yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye ekonomisinde 1986-2016 döneminde gerçekleşen yaklaşık 68,2 milyar dolarlık özelleştirme gelirinin %12,08’lik kısmı özelleştirme uygulamalarının nispeten zayıf kaldığı 1986-2003 döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinde 1986-2016 döneminde gerçekleşen yaklaşık 68,2 milyar dolarlık özelleştirme gelirinin % 87,92’lik kısmının ise özelleştirme konusunda önemli adımların atıldığı 2004-2016 döneminde elde edildiği anlaşılmaktadır. Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin 1986-2016 dönemindeki gelişim seyrine yönelik yukarıdaki açıklamaları, benzer bir şekilde özelleştirme gelirlerinin Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) içerisindeki paylarının aynı dönemde aldığı değerler itibarıyla gösteren Şekil 2’den de görmek mümkün olmaktadır.

Şekil 2. Türkiye Ekonomisinde Özelleştirme Gelirlerin GSYİH İçindeki Payı: (1986-2016)¹

Kaynak: Yazarların Hesaplamaları.

Şekil 2 incelendiğinde, özelleştirme gelirlerinin GSYİH içerisindeki paylarının da 1986-2003 ile 2004-2016 dönemleri olmak üzere iki alt dönemde ve farklı özellikler gösterecek şekilde kümelendikleri görülmektedir. Bu alt dönemlerin ilkinde özelleştirme gelirlerinin GSYİH içerisindeki paylarının düşük bir düzeyde ve nispeten istikrarlı bir seyir izlediği, özelleştirme uygulamaların yoğunluk kazandığı ikinci alt dönemde ise önceki döneme kıyasla daha yüksek bir düzeyde ve istikrarsız bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Bununla beraber, özelleştirme gelirlerinin GSYİH içerisindeki paylarının en yüksek değerlerini, özelleştirme uygulamalarının yoğunluk kazandığı ikinci alt dönemde 2005 ve 2013 yıllarında aldığı da yine Şekil 2'den izlenebilmektedir.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen gelirlerin nasıl kullanılacağı bir iktisat politikası tercihi olarak önem taşımaktadır. Türkiye'de özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen gelirlerin kullanım esasları, 1994 yılında yürürlüğe konulan ve özelleştirme uygulamalarının hukuki dayanağını oluşturan 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında kanunla belirlenmektedir. 4046 Sayılı Kanun'un 1. maddesiyle kurulan "Özelleştirme Fonu"nun kaynakları ve kullanım alanları sırasıyla ilgili kanunun 9. ve 10. maddelerinde açıklanmaktadır. Özelleştirme Fonu'nun kaynakları 4046 Sayılı Kanun'un 9. maddesinde, özelleştirme uygulamalarından elde edilen tüm gelirler, (şartname satışı, teminatların nakde çevrilmesinden doğan gelirler vb.) idareye devredilen kuruluşlardan sağlanan temettüleri, kapsam ve/veya programdaki kuruluşlardan yapılan borçlanmalar, ihraç edilecek her türlü menkul kıymet gelirleri ile idareye devredilen kuruluşlardan sağlanan finansmanlar şeklinde sıralanmaktadır. Kanunun Özelleştirme Fonu'nun kullanım alanlarını belirleyen 10. maddesi ise Özelleştirme Fonunun nakit fazlası, Hazinesinin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilir ve Özelleştirme Fonundan diğer herhangi bir fona aktarım yapılmaz hükümlerini taşımaktadır. 4046 Sayılı Kanun'un temel ilkeleri arasında bulunan bu hükümler, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin genel bütçe harcamalarında ve yatırımlarında diğer bir deyişle kamunun harcama ve yatırımlarının finansmanında kullanılmadığını göstermektedir (TCBÖİB, 2016: 27-33). Bu durum, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde zaten dolaylı olarak ortaya çıkarabileceği etkilerinin

oldukça sınırlı kaldığına işaret etmektedir. Özelleştirme fonunun 1986-2016 tarihleri arasındaki kullanım alanları ve bu kullanım alanlarının yüzdeleri Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Özelleştirme Fonunun Kullanım Alanları (1986-2016)

	Toplam	Yüzde (%)
Hazineye Aktarımlar	45.925.742.058	68,53
İlgili Kuruluşlara Aktarımlar	3.940.914.855	5,88
İstihdam Ödemeleri	561.487.445	0,84
İlan-Reklam-Danışmanlık Giderleri	217.766.397	0,32
Diğer Giderler	283.727.736	0,42
Kuruluşlara Sermaye Ödemeleri	8.531.369.033	12,73
Kuruluşlara Borç Ödemeleri	7.369.114.275	11,00
İdari Bütçeye Aktarımlar	183.926.712	0,27
Toplam Giderler	67.014.048.511	100

Kaynak: www.öib.gov.tr.

Tablo 2 incelendiğinde, 1986-2016 döneminde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin 45,9 milyar dolarlık kısmının doğrudan Hazine hesaplarına aktarıldığı görülmektedir. Bu rakam ilgili dönemde toplam fon kullanımının yaklaşık olarak % 68,5’ini oluşturmaktadır. Özelleştirme fonu kaynaklarının diğer büyük kullanım alanlarını %12,73’lük oranla kuruluşlara sermaye ödemeleri, %11’lik oranla kuruluşlara borç ödemeleri ve %5,88’lik oranla ilgili kuruluşlara aktarımlar oluşturmaktadır.

3. AMPİRİK LİTERATÜR

Özelleştirme uygulamalarının gelişmiş ve gelişmekte olan dünya ekonomilerinin, 1970’lerde yaşanan ekonomik krizlerin daraltıcı etkilerini gidermede kullandıkları iktisat politikası araçları arasına eklenmesiyle birlikte, özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkilerini konu edinen ampirik çalışmaların da yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu kapsamda, gelişmiş ve gelişmekte olan farklı ülkeler için yapılan çalışmalarda genellikle özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkileri araştırılarak, özelleştirme uygulamalarının belirleyicileri ile ekonomik etkileri ve özelleştirme uygulamalarının verimlilik, etkinlik, istihdam vb. üzerindeki etkileri inceleme konusu yapılmaktadır. (Boubakri vd., (2005), Okten ve Arin (2006)). Bununla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan farklı ülkeler/ülke grupları üzerinde yapılan çalışmaların bir bölümünde ise özelleştirme uygulamalarının kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı dolaylı etkiler incelenme konusu yapılmaktadır (Bolatoğlu ve Erden, 2015: 43). Bu çalışmada özelleştirme uygulamalarından elde gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkileri incelendiğinden ampirik literatür taraması bu kapsama bağlı kalınarak yapılmaktadır. Bu bağlamda, literatür incelendiğinde dünya genelinde 1980’lerden itibaren yaygınlık kazanan özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkilerini ampirik olarak araştıran öncü çalışmaların 1990’lardan itibaren gelişim gösterdiği görülmektedir. Bu durumun oluşmasında özelleştirme gelirlerine ait verilerin elde edilmesindeki kısıtlar etkili olmaktadır.

İlgili literatür incelendiğinde, gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler ve ülke grupları üzerinde zaman serisi/panel veri analizi metodolojisi kullanılarak yapılan sınırlı sayıda çalışmada, özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde etkileri konusunda genel bir sonuca varılamadığı görülmektedir. Bu kapsamdaki çalışmaların bazılarında, özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkiye

sahip olduğu belirlenirken, (Plane (1997), Barnett (2000), Boubakri, vd., (2009), Koyuncu (2016), Shukurov vd., (2016-Özbekistan)) bazılarında ise özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. (Cook ve Uchida (2003) Filipovic (2005), Adams (2006), Naguib (2012-Arjantin), Özata (2013-Türkiye)). Bununla birlikte, aynı kapsamdaki çalışmaların bir bölümünde ise özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif/negatif yönlü ancak istatistiki açıdan anlamsız bir etkiye sahip olduğu tespit edilmektedir. (Katsoulakos ve Likoyanni, (2002), Dolenc (2009-Slovenya)). Bu çalışmada ise literatür taramasının ardından, özelleştirme uygulamaları konusundaki liberalleşme sürecini henüz tamamlayamayan Türkiye ekonomisinde, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı dolaylı etkiler incelenme konusu yapılmaktadır. Bu yönüyle, özelleştirme uygulamaları konusunda liberalleşme politikalarının son yıllarda yoğunluk kazandığı ve özelleştirme uygulamalarının etkinliği konusunda yoğun tartışmaların yaşandığı gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye ekonomisi özelinde yürütülen çalışmanın bulgularının, inceleme dönemi ve kullanılan ekonometrik metodoloji itibariyle bu konuda sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu uluslararası ve özellikle ulusal literatürün gelişimine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

4. ARAŞTIRMANIN VERİLERİ, METODOLOJİSİ VE BULGULARI

Bu çalışmada, özelleştirme gelirlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkileri 1986-2016 dönemi için yıllık bazda ve ekonometrik olarak incelenmektedir.² Bu yönüyle çalışmada, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı dolaylı etkilerinin araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışmada, özelleştirme gelirlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı (Kişi Başına Düşen Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla-GSYİH) üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek için tahmin edilecek modellerde kullanılan değişkenler ile kaynakları Tablo 3'te açıklanmaktadır.³

Tablo 3. Modellerde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtılması

Çalışma Dönemi: 1986-2016		
Değişkenlerin Kısaltması	Değişkenlerin Tanımı	Değişkenlerin Veri Kaynakları
KBRGSYİH	Kişi Başına Düşen Reel GSYİH (2010-USD).	World Bank (WB)
RSSY	Reel Sabit Sermaye Yatırımları (2010-USD).	(World Development Indicators).
EMP	İstihdam Edilen İşgücü	The Conference Board-Total Economy Database (TED May 2017).
EE	Eğitim Endeksi	Penn World Table (PWT-Version 9.0).
RPRI_1	Reel Özelleştirme Gelirleri (2010-USD).	Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı(TCBÖİB-2017)
RPRI_2	Reel Özelleştirme Gelirlerinin GSYİH İçerisindeki Payı (2010-USD).	TCBÖİB-2017, World Bank (WB) (World Development Indicators).
Not:	Tabloda tanımlan bütün değişkenler örneklem dönemindeki doğal logaritmik değerleriyle analizlerde kullanılmaktadır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde değişkenlerin önünde bulunan LN ifadesi bu durumu belirtmektedir.	

Çalışmada Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini tespit etmek üzere fiziki ve beşerî sermaye birikimi kontrol değişkenleri ile zaman serisi analizi metodolojisi kullanılarak tam logaritmik formda tahmin edilecek ekonometrik modeller aşağıdaki eşitlikte gösterilmektedir:⁴ Bununla birlikte, çalışmada özelleştirme gelirleri iki farklı değişkenle temsil edildiğinden, tahmin edilecek modellerde çoklu doğrusal bağlantı sorunuyla karşılaşmamak (daha tutarlı sonuçlar elde edebilmek) için özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkileri iki farklı model yardımıyla araştırılmaktadır.

$$\text{Model-1: LNKBRGSYİH}_t = \alpha_t + \beta_1 \text{LNRSSY}_t + \beta_2 \text{LNEMP}_t + \beta_3 \text{LNEE}_t + \beta_4 \text{LNRPRI}_1t + u_t \quad (1)$$

$$\text{Model-1: LNKBRGSYİH}_t = \alpha_t + \delta_1 \text{LNRSSY}_t + \delta_2 \text{LNEMP}_t + \delta_3 \text{LNEE}_t + \delta_4 \text{LNRPRI}_2t + u_t \quad (2)$$

Modellerde bulunan (α) terimleri sabit parametreyi, (β) ve (δ) terimleri eğim parametrelerini, (u) ve (t) terimleri ise sırasıyla hataları ve zamanı temsil etmektedir. Çalışmada tanımlı modellerdeki serilerin inceleme dönemindeki zaman serisi özelliklerini izlemek için özet istatistikler Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Gözlem Sayısı: 31						
Değişkenler	Ortalama	Medyan	Standart Sapma	Minimum	Maksimum	Jarque-Bera
LNKBRGSYİH	9.0759	9.0164	0.2551	8.6887	9.5519	2.107*[0.348]
LNRSSY	7.5300	7.3939	0.4559	6.9547	8.3271	2.877*[0.237]
LNEMP	3.3842	3.3916	0.0481	3.3085	3.4840	1.037*[0.595]
LNEE	0.7006	0.7018	0.1006	0.5439	0.8766	2.005*[0.367]
LNRPRI_1	21.544	20.542	3.0404	14.723	26.017	1.285*[0.526]
LNRPRI_2	-0.8957	-1.4765	2.7287	-7.1814	3.0168	1.399*[0.496]

Not: Köşeli Parantez içindeki değerler değişkenlerin test istatistiklerine ait olasılıkları göstermektedir. Jarque-Bera istatistiklerinin önündeki “*” işareti ilgili serinin % 1 önem düzeyinde normal bir dağılım sergilediğini belirtmektedir.

Tablo 4'teki sonuçlar analiz edildiğinde, tanımlı modellerdeki bütün serilerin inceleme döneminde normal bir dağılıma sahip oldukları ve özelleştirme gelirleri serilerinin minimum, maksimum değerler, ortalama ve ortanca değerler ile ortalamadan uzaklıkları belirten standart sapma değerleri açısından benzer özellikler gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte, sonuçlar incelendiğinde beklenildiği gibi minimum ve maksimum değerler ile standart sapma değerleri açısından en yüksek değerlerin özelleştirme serilerinde olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmada, Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerinin yönünü ve büyüklüğünü tespit etmek üzere yukarıda tanımlanan modeller zaman serisi analizi metodolojisi kapsamında başlıca üç aşamada tahmin edilmektedir.

4.1. Birim Kök Testleri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Zaman serisi verileriyle yapılan çalışmalarda modellerdeki seriler durağan olmazlarsa, yukarı veya aşağı doğru kalıcı eğilimler (trend) taşırlarsa, modellerde gözlemlenen yüksek R^2 değerleri ile anlamlı t-ve F istatistikleri, seriler arasındaki gerçek ilişkiden çok bu trendden kaynaklanmaktadır (Gujarati, 2009: 709). Bu nedenle, zaman serisi verileri kullanılarak yapılan bu çalışmada tanımlanan modellerde anılan sakıncayı gidermek üzere serilerin durağanlık durumu GLS (Dickey-Fuller), ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips-Perron) geleneksel Birim Kök Testleriyle araştırılmakta ve sonuçları Tablo 5'te raporlanmaktadır.

Tablo 5. DF-GLS, ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	DF-GLS		ADF		PP	
		Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
Seviye	LNKBRGSYİH	0.97	-2.21	0.16	-2.09	0.48	-2.09
	LNRSSY	0.00	-2.67	-0.31	-2.69	-0.15	-2.69
	LNEMP	-0.72	-1.00	-0.54	-0.73	-0.69	-0.75
	LNEE	0.30	-2.92	1.88	-2.89	1.37	-1.48
	LNRPRI_1	-1.06	-2.35	-2.64	-3.11	-2.38	-2.94
	LNRPRI_2	-1.22	-3.00	-2.80	-3.07	-2.52	-2.93
Birinci Fark	LNKBRGSYİH	-5.45*	-5.77*	-5.82*	-5.93*	-5.84*	-7.89*
	LNRSSY	-5.93*	-6.16*	-5.99*	-5.94*	-6.15*	-6.13*
	LNEMP	-5.04*	-5.46*	-4.95*	-5.29*	-4.95*	-5.30*
	LNEE	-3.86*	-4.60*	-2.11	-4.38*	-2.22	-3.58**
	LNRPRI_1	-7.62*	-3.88*	-7.63*	-7.99*	-7.63*	-7.99*
	LNRPRI_2	-7.55*	-8.15*	-7.59*	-7.98*	-7.51*	-7.90*
Kritik Değerler							
	%1	-2.65	-3.77	-3.67	-4.30	-3.67	-4.30
	%5	-1.95	-3.19	-2.96	-3.56	-2.96	-3.57

Not: Değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin önündeki “*” ve “**” işaretleri değişkenlerin sırasıyla % 1 ve % 5 önem düzeyinde durağan olduğunu belirtmektedir. DF-GLS Birim Kök Testinde kritik değerler Elliott-Rothenberg-Stock (1996) tarafından, ADF ve PP Birim Kök Testlerinde ise MacKinnon (1996) tarafından geliştirilen kritik tablo değerlerini belirtmektedir. DF-GLS ve ADF Birim Kök testlerinde otokorelasyonu gideren optimal gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriteri kullanılarak otomatik olarak elde edilmiştir. PP testinde Bartlett Kernel metodu kullanılmış ve Bandwidth genişliği Newey-West yöntemine göre tespit edilmiştir.

Tablo 5’teki DF-GLS, ADF ve PP Birim Kök Testi sonuçları analiz edildiğinde, tanımlı modellerdeki bütün serilerin Sabit ve Sabit+Trend formlarında seviye değerinde [I(0)] durağan olmadıkları görülmektedir. Bu durum, Sabit ve Sabit+Trend formlarında seriler için hesaplanan test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden mutlak olarak %5 önem düzeyinde küçük olmasından anlaşılmaktadır. Bu nedenle, modellerde kullanılan bütün seriler için birinci fark alma yoluna gidilerek, % 1 veya % 5 önem düzeyinde tüm değişkenlerin test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olduğu ve serilerin [I(1)] değerinde durağan oldukları belirlenmiştir. Bununla birlikte, çalışmada tanımlı modellerdeki serilerin özellikle özelleştirme gelirlerinin ekonomik ve politik koşullardaki değişimlere oldukça duyarlı olmaları ve inceleme döneminde Türkiye ekonomisinde içsel ve/veya dışsal şoklardan kaynaklı yapısal değişimlerin meydana gelmiş olması, bu serilerde yapısal değişimlerin (kırılmaların) ortaya çıkmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle, çalışmada tanımlı modellerdeki serilerde örneklem döneminde meydana gelmiş olan yapısal değişimlerin etkilerini dikkate almadan uygulanan DF-GLS, ADF ve PP vb. geleneksel birim kök testlerinin sapmalı sonuçlar türetebileceği kabul edilmektedir. Nitekim içsel ve/veya dışsal şoklardan kaynaklı yapısal değişimlerin etkileri dikkate alınarak yapılan durağanlık analizlerinde durağan olmayan birçok serinin, durağan özellikler gösterebileceği belirtilmektedir (Perron, 1989: 1361-63).

Çalışmada anılan sakıncaları gidermek üzere tanımlı modellerdeki serilerin durağanlık koşulu, ayrıca yapısal değişimlerin etkilerini dikkate alan ve içsel olarak belirlenen iki yapısal kırılmaya izin veren Narayan ve Popp (2010-NP) Birim Kök testiyle de araştırılmaktadır. NP (2010) Birim Kök Testi, ADF Birim Kök Testinin serilerde iki tane yapısal kırılmayı dikkate alacak şekilde genişletilmesine ve içsel olarak belirlenen yapısal kırılma tarihlerinin bilinmediği varsayıma dayanmaktadır. NP (2010) Birim Kök Testinde, zaman serisi analizine

dayan modellerde veri yaratma sürecinde gözlemlenemeyen bazı bileşenlerin etkileri dikkate alınmakta ve durağanlık analizi sabit terimde (M1) ve sabit terim ile trendde (M2) iki tane yapısal kırılmaya izin veren modellerle araştırılmaktadır. NP (2010) Birim Kök Testinde, zaman serisinin veri yaratma sürecinde dikkate aldığı deterministik (d_t) ve stokastik (u_t) şeklindeki iki bileşen ($y_t = d_t + u_t$) model M1 ve model M2 için aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$d_t^{M1} = \alpha + \beta t + \varphi^*(L)(\theta_1 DU'_{1,t} + \theta_2 DU'_{2,t}) \quad (3)$$

$$d_t^{M2} = \alpha + \beta t + \varphi^*(L)(\theta_1 DU'_{1,t} + \theta_2 DU'_{2,t} + \gamma_1 DT'_{1,t} + \gamma_2 DT'_{2,t}) \quad (4)$$

Burada, ($i=1,2$) olmak üzere $DU'_{i,t} = 1(t > T'_{B,i})$, terimi sabitteki, $DT'_{i,t} = 1(t > T'_{B,i})(t - T'_{B,i})$ terimi trenddeki yapısal kırılmaları gösterirken, ($T'_{B,i}$) terimi inceleme döneminde yapısal kırılmaların tarihlerini belirtmektedir. Eşitliklerdeki (θ_i) ve (γ_i) parametreleri sırasıyla sabitteki ve trenddeki yapısal kırılmaların büyüklüğünü gösterirken modellere eklenen ($\varphi^*(L)$) teriminin inceleme döneminde serilerde meydana gelen yapısal kırılmaların zaman içerisinde yavaş bir şekilde gerçekleşmesine imkan sağlayacağı kabul edilmektedir. M1 ve M2 modelleri için yapısal indirgenmiş formdaki testin regresyonu aşağıdaki denklemlere dayanılarak hesaplanmaktadır:

$$y_t^{M1} = \rho y_{t-1} + \alpha_1 + \beta^* t + \theta_1 D(T'_{B'})_{1,t} + \theta_2 D(T'_{B'})_{2,t} + \delta_1 DU'_{1,t-1} + \delta_2 DU'_{2,t-1} + \sum_{j=1}^k \beta_j \Delta y_{t-j} + e_t \quad (5)$$

$$y_t^{M2} = \rho y_{t-1} + \alpha^* + \beta^* t + \Omega_1 D(T'_{B'})_{1,t} + \Omega_2 D(T'_{B'})_{2,t} + \delta_1^* DU'_{1,t-1} + \delta_2^* DU'_{2,t-1} + \gamma_1^* DT'_{1,t-1} + \gamma_2^* DT'_{2,t-1} + \sum_{j=1}^k \beta_j \Delta y_{t-j} + e_t \quad (6)$$

Eşitliklerde M1 ve M2 için yapısal kırılma tarihleri ardışık prosedürün kullanılmasıyla eş anlamlı olarak belirlenmekte ve modeldeki serilerin durağanlık durumu yapısal kırılma tarihlerinin bilinmediği varsayıldığından ($\hat{\rho}$) parametresinin t-istatistik değerleri kullanılarak araştırılmaktadır. NP (2010) Birim Kök Testinde, ($\hat{\rho}$) parametresi için hesaplanan t-istatistik değerleri, Monte Carlo simülasyonlarıyla oluşturulan kritik tablo değerleriyle karşılaştırılmakta ve durağanlık için ($\rho=1$) şeklindeki temel hipoteze karşılık ($\rho<1$) şeklindeki alternatif hipotez test edilmektedir. NP testi sonucunda, hesaplanan t-istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olması durumunda temel hipotez (seride birim kök bulunmaktadır) reddedilmekte ve alternatif hipotez kabul edilmektedir (Narayan ve Popp, 2010: 1426-28). Çalışmada modellerdeki değişkenlerin durağanlık durumunu araştıran NP (2010) Birim Kök Testi sonuçları Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. NP (2010) Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Sonuçları

	Değişkenler	Test İstatistikleri		Yapısal Kırılma Tarihleri	
		M1	M2	M1	M2
Seviye	LNKBRGSYİH	-2.15	-2.24	1996-2000	1996-2000
	LNRSSY	-2.90	-3.03	1996-2003	2000-2008
	LNEMP	-1.61	-2.89	1993-1999	1993-2005
	LNEE	-2.59	-2.68	1994-1996	1993-1996
	LNRPRI_1	-4.24	-4.81	1997-2003	1997-2006
	LNRPRI_2	-4.13	-4.45	2000-2004	1997-2002
Birinci Fark	LNRGSYİH	-5.60*	-6.17*	2000-2007	1997-2008
	LNRSSY	-9.24*	-10.02*	1992-2005	1994-2004
	LNEMP	-8.26*	-7.22*	2002-2010	2004-2010
	LNEE	-5.87*	-5.68**	2004-2010	1993-1997
	LNRPRI_1	-6.28*	-8.13*	2001-2010	2001-2010
	LNRPRI_2	-10.93*	-10.94*	1996-2004	1996-2004
Kritik Değerler		-5.26	-5.95	% 1	
		-4.51	-5.18	% 5	

Not: Değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin önündeki “*” ve “**” işaretleri değişkenlerin sırasıyla % 1 ve % 5 önem düzeyinde durağan olduğunu belirtmektedir. Kritik Tablo Değerleri Narayan ve Popp (2010) çalışmasındaki Tablo 3’ten alınmıştır.

Tablo 6’daki Narayan ve Popp (2010) Birim Kök Testi sonuçları incelendiğinde, tanımlı modellerdeki bütün değişkenlerin M1 ve M2 formlarında iki yapısal kırılmayla birlikte seviye değerinde [I(0)] durağan olmadıkları görülmektedir. Bu sonuca, M1 ve M2 formlarında değişkenler için hesaplanan test istatistiklerinin, kritik tablo değerlerinden mutlak olarak % 5 önem düzeyinde küçük olmasıyla ulaşılmaktadır. Bu nedenle modellerde kullanılan bütün serilerin birinci farkları alınmış ve % 1 veya % 5 önem düzeyinde tüm değişkenlerin test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olduğu ve serilerin iki yapısal kırılmayla birlikte [I(1)] değerinde durağan oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar, tanımlı modellerdeki bütün değişkenlerin inceleme dönemindeki çeşitli tarihlerde yapısal değişimlere maruz kaldığını göstermekte ve iki yapısal kırılmanın tüm serilerin birinci farklarındaki durağanlık mertebesi üzerinde etkili olmadığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, Tablo 6’daki sonuçlar yapısal değişimlerin ortaya çıktığı tarihler açısından değerlendirildiğinde, Narayan ve Popp (2010) Birim Kök Testinin çalışma döneminde serilerdeki yapısal kırılmaların tarihlerini Türkiye ekonomisinin gerçeklerine görece uyumlu bir şekilde belirlediği görülmektedir. Nitekim ilgili değişkenlerde, 1994-1997, 2000-2002, 2008-2010 dönemleri için belirlenen yapısal kırılma tarihlerinin Türkiye ekonomisinde iç ve dış etkilemelerle ortaya çıkan ekonomik kriz dönemlerine rastladığı görülmektedir. Tüm bu sonuçlar, çalışmada tanımlı modellerdeki serilerin durağanlık koşulunu belirlemek üzere kullanılan ADF, PP ve DF-GLS geleneksel ile yapısal kırılmalı NP Birim Kök Testlerinin tümünün benzer sonuçları ortaya çıkardığını ve tüm değişkenlerin birinci farklarında durağanlaştıklarını göstermektedir.

4.2. Eş-Bütünleşme Testleri ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Birim kök testleriyle tanımlı modellerdeki tüm serilerin durağanlık mertebesinin [I(1)] olduğunun belirlenmesi, modellerdeki değişkenler arasında uzun dönemde bir eş-bütünleşme ilişkisinin olup olmadığının araştırılmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim seviye değerinde durağan olmayan ancak birinci farkları alınarak durağan hale getirilen serilerdeki fark alma işlemi, serilerde süreç içerisinde meydana gelen geçici şokların etkilerini ve seriler arasında

uzun dönemde olması muhtemel eş-bütünleşme ilişkilerini ortadan kaldırılabilmektedir. Bu nedenle, durağanlaştırılmış serilerle kurulan modeller, değişkenler arasında uzun dönemde olası ilişkileri yansıtmada noktasında eksik kalabilmektedir. Böyle bir durumda iktisadi seriler durağan olmasalar da bu türden serilerin durağan bir bileşeni bulunabilmekte ve bu bileşen eş-bütünleşme analizleriyle belirlenebilmektedir. Bu şekildeki serilerin eş-bütünleşik olması, değişkenleri etkileyen kısa süreli şokların kalıcı olması durumunda dahi değişkenler arasında uzun dönemde bir denge ilişkisinin bulunduğu anlamına gelmektedir (Tarı, 2010: 415).

Çalışmada tanımlı modellerde eş-bütünleşik ilişkileri incelemek üzere gerekli koşulların sağlandığının belirlenmesiyle birlikte modellerdeki seriler arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı sırasıyla Johansen ve Hatemi-J Eş-Bütünleşme testleriyle araştırılmaktadır. Böylece tanımlı modellerdeki seriler arasında uzun dönemde olması muhtemel eş-bütünleşik ilişkilerin, çalışma dönemindeki yapısal değişimlerin etkileri dikkate alınmadan ve alınarak ayrı ayrı incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, serilerdeki yapısal değişimlerin etkilerini dikkate almayan ve VAR (Vector Autoregression) modeline dayalı olarak oluşturulan Johansen Eş-Bütünleşme testinde, VAR modelindeki gecikme uzunluğu önemli olduğundan seriler arasındaki optimal gecikme uzunluğunun doğru ve güvenilir bir şekilde belirlenmesi gereklilik arz etmektedir. Bu durum dikkate alınmadığında Johansen Eş-Bütünleşme test istatistikleri tutarsız ve/veya sapmalı sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2007: 53). VAR modelinde seriler arasındaki optimal gecikme uzunlukları ise LR, FPE, AIC, SC ve HQ şeklindeki bilgi kriterleri eşliğinde ve bu bilgi kriterleri değerlerinin minimum olduğu noktalara göre belirlenmektedir.⁵ Bununla birlikte, bilgi kriterleri eşliğinde belirlenen optimal gecikme uzunluklarının tutarlılığının LM (Lagrange Multiplier) testleriyle araştırılması ve otokorelasyon içerip içermediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Çalışmada tanımlı iki farklı model için kurulan VAR modellerinde optimal geçime uzunlukları LR, FPE, AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri değerlerinin minimum olduğu noktalara göre ve LM Testleriyle otokorelasyon içermeyecek bir şekilde belirlenmeye çalışılmıştır. Nitekim çalışmada kurulan VAR modellerinde optimal ve otokorelasyon içermeyen gecikme uzunluklarının; Model-1 ve Model-2 için 2 olarak tespit edilmiştir. Bu kapsamda, Model-1 ve Model-2 için VAR(2) modeli kurularak Johansen Eş-Bütünleşme analizleri, İz (Trace) ve Maksimum Özdeğer (Max- Eigen Value) Test İstatistiklerine göre elde edilmiş ve bulguları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Johansen Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Hipotezler		İz İstatistiği		Maksimum Öz Değer İstatistiği	
		Model-1	Model-2	Model-1	Model-2
(H ₀)	(H ₁)	Test İstatistiği	Test İstatistiği	Test İstatistiği	Test İstatistiği
r = 0	r ≥ 1	126.76**[68.82]	127.11**[69.82]	61.73**[33.88]	62.07**[33.88]
r ≤ 1	r ≥ 2	65.03**[47.86]	65.04**[47.86]	39.86**[27.58]	39.79**[27.59]
r ≤ 2	r = 3	25.17 [29.80]	25.25 [29.80]	17.59 [21.13]	17.64 [21.13]

Not: Test istatistiklerinin önündeki “***” işareti % 1 önem düzeyinde H₀ temel hipotezinin reddedildiğini belirtmektedir. Tabloda köşeli parantez içindeki değerler % 5 önem düzeyinde hesaplanan kritik tablo değerlerini göstermektedir.

Tablo 7’deki sonuçlar incelendiğinde, Model-1 ve Model-2 için hesaplanan İz ve Maksimum Özdeğer istatistiklerine göre, (H₀:r=0) temel hipotezlerinin “seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır” % 5 önem düzeyinde reddedildiği ve (H₁:r≥1) alternatif hipotezlerinin “seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır” kabul edildiği görülmektedir. Bu durum, tanımlı modellerdeki seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin

bulunduğu anlamına gelmekte, İz ve Maksimum Özdeğer Testlerinde modellerdeki seriler arasında en az iki adet eş-bütünleşme vektörünün bulunduğunu belirten ($H_1:r \geq 2$) alternatif hipotezi için hesaplanan test istatistiklerinin % 5 önem düzeyindeki kritik tablo değerlerinden büyük olmasından anlaşılmaktadır.

Çalışmada tanımlanan modellerdeki tüm seriler iki yapısal kırılmayla birlikte birinci farklarında durağanlaştıklarından, modellerdeki seriler arasındaki uzun dönemli ilişkilerin yapısal kırılmalar dikkate alındığında da geçerli olup olmadığının belirlenmesini gerektirmektedir. Zira serilerdeki yapısal kırılmaların etkileri dikkate alınmadan uygulanan analizler birim kök test sonuçlarında olduğu gibi eş-bütünleşme test sonuçlarını da geçersiz kılabilmektedir. Çalışmada söz konusu sakıncayı gidermek ve uzun dönemli ilişkilerin tutarlılığını tespit etmeye yönelik tanımlı modellerde seriler arasındaki bütünleşik ilişkiler, yapısal kırılmaların etkilerini dikkate alan Hatemi-J Eş-Bütünleşme testiyle de araştırılmaktadır. Hatemi-J (2008-HJ) tarafından geliştirilen bu test, sabit terimde ve eğim katsayısında iki taneye kadar yapısal kırılmaya izin vermekte ve yapısal kırılmaların sayısı ile tarihlerini içsel olarak belirleyebilmektedir. Rejim değişimi (C/S) olarak tanımlanan model aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$y_t = \alpha_0 + \alpha_1 D_{1t} + \alpha_2 D_{2t} + \beta'_0 x_t + \beta'_1 D_{1t} x_t + \beta'_2 D_{2t} x_t + u_t \quad (7)$$

Eşitlik 7'deki, (D_{1t}) ve (D_{2t}) terimleri kukla değişkenler olarak tanımlanmakta ve aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$D_{1t} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau_1] \\ 1, & t > [n\tau_1] \end{cases} \text{ ve } D_{2t} = \begin{cases} 0, & t \leq [n\tau_2] \\ 1, & t > [n\tau_2] \end{cases}$$

Denklemlerde, (τ_1) ve (τ_2) terimleri rejim modelinde yapısal kırılma noktalarının bilinmeyen parametrelerini göstermekteyken, ([]) işlemcisi kırılma noktalarının tam sayı olmasını sağlamaktadır. HJ testinde, modellerdeki seriler arasında eş-bütünleşme ilişkilerinin varlığı (ADF^*), (Z_t^*) ve (Z_α^*) şeklindeki üç farklı test istatistiğiyle araştırılmaktadır. (Z_t^*) ve (Z_α^*) test istatistikleri düzeltilmiş birinci dereceden otokorelasyon katsayılarının tahmincisini gösteren ($\hat{\rho}^*$) tarafından aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\hat{\rho}^* = \frac{\sum_{t=1}^{n-1} (\hat{u}_t \hat{u}_{t+1} - \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\gamma}(j))}{\sum_{t=1}^{n-1} \hat{u}_t^2} \quad (8)$$

Denklemdaki, (B) terimi bant genişliğini ve $\hat{\gamma}(j)$ terimi ise otokovaryans fonksiyonunu göstermekte ve aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$\hat{\gamma}(j) = \frac{1}{n} \sum_{t=j+1}^T (\hat{u}_{t-j} - \hat{\rho} \hat{u}_{t-j-1})(\hat{u}_t - \hat{\rho} \hat{u}_{t-1}) \quad (9)$$

Eşitlik 9'daki, ($\hat{\rho}$) terimi, (\hat{u}_{t-1})'in (\hat{u}_t) üzerine en küçük kareler tahmincisiyle regresyonunu göstermektedir. Bu kapsamda, (Z_α^*) ve (Z_t^*) test istatistikleri Eşitlik 10 ve 11 yardımıyla aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$Z_\alpha^* = n(\hat{\rho}^* - 1) \quad (10)$$

$$Z_t^* = \frac{(\hat{\rho}^* - 1)}{(\hat{\gamma}(0) + 2 \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\gamma}(j)) / \sum_{t=1}^{n-1} \hat{u}_t^2} \quad (11)$$

Burada $(\hat{\gamma}(0) + 2 \sum_{j=1}^B w(j/B) \hat{\gamma}(j))$ terimi (\hat{u}_t)'nin (\hat{u}_{t-1}) üzerine regrese edilmesiyle elde edilen kalıntıların uzun dönem varyans tahminlerini göstermektedir. (Z_t^*) test

istatistiği ile benzer dağılım özellikleri gösteren (ADF^*) test istatistiği ise Eşitlik 7'deki denklemden elde edilen kalıntılara ADF birim kök test istatistiğinin uygulanmasıyla elde edilmektedir. Böylelikle, HJ (2008) Eş-Bütünleşme testinde standart olmayan dağılım özelliği gösteren (ADF^*), (Z_t^*) ve (Z_α^*) test istatistiklerinin kullanılmasıyla, modellerdeki seriler arasında iki yapısal kırılmayla birlikte uzun dönemli ilişkiler (modeldeki seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır) şeklindeki temel hipoteze karşılık (modeldeki seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır) alternatif hipoteziyle araştırılmaktadır. Test sonucunda, hesaplanan (ADF^*), (Z_t^*) ve (Z_α^*) test istatistiklerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olması durumunda temel hipotez reddedilmekte ve tanımlı modeldeki seriler arasında inceleme döneminde meydana gelmiş olan iki yapısal kırılmayla birlikte uzun dönemli bir denge ilişkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Çalışmada tanımlı modellerdeki seriler arasında uzun dönemde yapısal kırılmalarla birlikte eş-bütünleşme ilişkisini araştıran Hatemi-J (2008) Eş-Bütünleşme test sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. HJ Yapısal Kırılmalı Eş-Bütünleşme Testi Sonuçları

Model-1	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Kritik Değerler			
			%1	%5	%10	
Model: C/S	ADF^*	-8.81*	2003-2007	-8.35	-7.90	-7.71
	Z_t^*	-7.95**	1998-2007	-8.35	-7.90	-7.71
	Z_α^*	-34.85	1998-2007	-140.14	-123.87	-116.17
Model-2	Test İstatistiği	Kırılma Tarihleri	Kritik Değerler			
Model: C/S	ADF^*	-9.08*	2001-2004	-8.35	-7.90	-7.71
	Z_t^*	-9.24*	2001-2004	-8.35	-7.90	-7.71
	Z_α^*	-44.31	1999-2004	-140.14	-123.87	-116.17

Not: Test istatistiklerinin önündeki “*” ve “**” işaretleri sırasıyla % 1 ve % 5 önem düzeyinde temel hipotezlerin reddedildiğini belirtmektedir. Modeller için optimal gecikme uzunlukları Akaike (AIC) bilgi kriteri kullanılarak elde edilmiştir. Kritik Tablo Değerleri Hatemi-J (2008) çalışmasındaki Tablo 1'den alınmıştır.

Tablo 8'deki sonuçlar incelendiğinde, tanımlı modellerde (ADF^*) ve (Z_t^*) test istatistiklerine göre iki yapısal kırılmayla birlikte seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisinin bulunmadığını belirten temel hipotezlerin %1 veya % 5 önem düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Bu sonuca çalışmada tanımlanan iki model için hesaplanan (ADF^*) ve (Z_t^*) test istatistik değerlerinin kritik tablo değerlerinden mutlak değerce büyük olmasıyla ulaşılmaktadır. Bu durum, çalışmada tanımlanan her iki modeldeki seriler arasında yapısal kırılmalarla birlikte uzun dönemde bir eş-bütünleşme ilişkisinin bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, Tablo 8'deki sonuçlar yapısal değişimlerin ortaya çıktığı tarihler açısından değerlendirildiğinde, Hatemi-J (2008) Eş-Bütünleşme Testinin çalışma döneminde modellerdeki yapısal kırılmaların tarihlerini Türkiye ekonomisinin gerçeklerine görece uyumlu bir şekilde belirlediği görülmektedir. Nitekim ilgili modellerde, 1998-1999, 2001-2003 dönemleri için belirlenen yapısal kırılma tarihlerinin Türkiye ekonomisinde iç ve dış etkilemelerle ortaya çıkan ekonomik kriz dönemlerine rastladığı görülmektedir. Benzer bir şekilde, tanımlı modellerde 2004 yılı için belirlenen yapısal kırılma tarihleri ise Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinde artış yönünde önemli değişimlerin yaşandığı yıllara rastlamaktadır. Çalışmada uzun dönemli ilişkileri araştıran Johansen ile Hatemi-J Eş-Bütünleşme testlerinin aynı yönde sonuçlar ürettiği ve yapısal kırılmaların etkileri dikkate alındığında veya alınmadığında modeldeki serilerin uzun dönemde birlikte hareket ettikleri

anlaşılmaktadır. Bu yönüyle eş-bütünleşme test sonuçları, modellerdeki seriler arasında kısa dönemde meydana gelebilecek arizi bir şokun etkisinin uzun dönemde ortadan kalkacağını ve değişkenlerin birlikte yürüyüşlerinin devam edeceğini göstermektedir.

4.3. Uzun dönemli Eş-Bütünleşme Katsayılarının Tahmini ve Değerlendirilmesi

Çalışmada tanımlı modellerdeki seriler arasında uzun dönemli ilişkiler eş-bütünleşme testleriyle saptandıktan sonra eş-bütünleşme denklemindeki katsayıların hangi yöntemle tahmin edilmesi gerektiğinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Nitekim uzun dönemli katsayıların tahmininde OLS (Ordinary Least Squares) gibi geleneksel yöntemlerin kullanılması açıklayıcı değişken(ler) ile hata terimi arasındaki içsellik ve otokorelasyon nedeniyle sapmalı olabilmekte, bu nedenle eş-bütünleşme denklemindeki katsayıların tutarlı bir şekilde tahmin edilebilmesini sağlayan çeşitli yöntemler önerilmektedir. Bu yöntemlerden eş-bütünleşme denklemindeki katsayıların sapmasız ve beklentiler çerçevesinde tutarlı bir şekilde tahmin edilmesini sağlayan Pedroni (2000, 2001) tarafından geliştirilen FMOLS (Full Modified Ordinary Least Square) modeli ampirik analizlerde yaygın olarak kullanılan yöntemler arasında öne çıkmaktadır (Nazlıoğlu, 2010: 97). FMOLS yöntemi, standart sabit etkili tahmincilerdeki ardışık bağımlılık (otokorelasyon) ve değişen varyans (heteroscedasticity) sorunlarının ortaya çıkardığı sapmaların düzeltilmesine güvenilir sonuçların üretilmesine imkân vermektedir. Sabit terim, hata terimi ve bağımsız değişkenlerin farkları arasındaki olası korelasyonun dikkate alındığı bu yöntemde, parametrik olmayan uyarılma içselliği ve otokorelasyonu düzeltmek için açıklanan değişken üzerine yapılmaktadır (Kök vd., 2010: 8). Böylece, modeldeki değişkenler için tahmin edilen katsayılar, uyarlanmış açıklanan değişkenin açıklayıcı değişkenler üzerine regrese edilmesiyle elde edilmekte ve t-istatistik değerleri de asimptotik olarak standart bir normal dağılım göstermektedirler. Çalışmada, Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek üzere kurulan modeller FMOLS yöntemiyle tahmin edilerek sonuçları Tablo 9’da gösterilmektedir.⁶

Tablo 9. Uzun dönemli Eş-Bütünleşme Katsayılarının Tahmini: FMOLS Sonuçları

	Model-1		Model-2	
Model Değişkenleri	Katsayı	Standart Hata	Katsayı	Standart Hata
LNRSSY	0.2898*	0.0159 [0.000]	0.2903*	0.0156 [0.000]
LNEMP	0.3665*	0.0505 [0.000]	0.3639*	0.0503 [0.000]
LNEE	1.1971*	0.0566 [0.000]	1.1960*	0.0563 [0.000]
LNRPRI_1	-0.0004	0.0017 [0.802]	—	—
LNRPRI_2	—	—	-0.0005	0.0016 [0.742]
Sabit Terim (C)	4.8240*	0.1439 [0.000]	4.8199*	0.1341 [0.000]
R ²	R ²	0.99	0.98	0.99
JB		1.586 [0.453]		1.607 [0.448]

Tablo 9’deki sonuçlar analiz edildiğinde, FMOLS tahmincisinin çalışmada tanımlanan iki farklı modeldeki açıklayıcı değişkenlerin katsayılarının yönü, büyüklüğü ve anlamlılık düzeyleri ile modellerin açıklayıcılık gücü ve tanısal test bulguları açısından benzer sonuçları ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu kapsamda, çalışmada tanımlı modellerde kalıntıların normal bir dağılıma sahip oldukları ve bağımlı değişkende meydana gelen değişimlerin bağımsız değişkenler tarafından açıklanma oranını gösteren R² ve \bar{R}^2 katsayılarının oldukça yüksek değerler aldığı Tablo 9’deki sonuçlardan izlenebilmektedir. Tüm bunlar, Türkiye ekonomisinde özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemek üzere kurulan modellerin kararlılığını/tutarlılığını göstermektedir.

Bu çerçevede, Tablo 9'daki tahmin sonuçları Model-1 ve Model-2 açısından incelendiğinde; beklentilerle uyumlu olarak LNRSSY, LNEMP ve LNEE açıklayıcı değişkenlerinin katsayılarının her iki modelde de pozitif yönlü ve istatistiki açıdan % 1 önem düzeyinde olduğu görülmektedir. Buna karşılık, Tablo 9'daki Model-1 ve Model-2'ye ait tahmin sonuçları özelleştirme gelirlerini temsilen kullanılan LNRPRI_1 ve LNRPRI_2 değişkenleri açısından incelendiğinde, LNRPRI_1 ve LNRPRI_2 açıklayıcı değişkenlerinin katsayılarının her iki modelde de negatif yönlü olduğu ve istatistiki açıdan % 10 önem düzeyinde bile anlamlı olmadıkları izlenmektedir. Bu sonuçlar, inceleme döneminde fiziksel sermaye birikiminde ve eğitim seviyesi dikkate alındığında/alınmadığında beşeri sermaye birikiminde meydana gelen artışların/iyileşmelerin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde etkili olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sonuçlar, çalışmada hem mutlak hem de nispi olarak hesaplanan değişkenlerle temsil edilen özelleştirme gelirlerinin ise Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde inceleme dönemi itibarıyla herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ

İşlevlerin ve varlıkların yönetimlerinin tamamen veya kısmen devletten özel sektöre yeniden tahsis edilmesi olarak tanımlanan özelleştirme uygulamaları, 1970'lerde yaşanan ekonomik krizlerin daraltıcı etkilerini gidermede çıkış yollarını arayan başını geliştirmiş ülkelerin çektiği dünya ekonomilerinin, bu tarihten itibaren uygulamada sıklıkla kullandıkları iktisat politikası araçları arasında yer almaktadır. Teorik temelleri Neo-Liberal iktisat teorilerine dayandırılan özelleştirme uygulamalarıyla, kamu kesiminin ekonomi içerisindeki ağırlığının azaltılması ve ekonomik açıdan liberalleşmenin sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, özelleştirme uygulamalarıyla rekabete dayalı serbest piyasa ekonomilerinin oluşturulması, üretimde verimliliğin ve etkinliğin sağlanması, kamu finansmanının mali yükten kurtarılması, kamu bütçe pozisyonunun iyileştirilmesi vb. hedeflerle ekonomik büyümenin ve toplumsal refah düzeyinin artırılması amaçlanmaktadır. Özelleştirme uygulamalarının ekonomik büyüme ve toplumsal refah düzeyi üzerinde teorik çerçevede öngörülen bu etkileri ise doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Özelleştirilen işlevlerin ve varlıkların daha etkin ve verimli bir şekilde faaliyetlerini sürdürecekleri düşüncesi doğrudan etkileri belirtirken, özelleştirilen işlevlerden ve varlıklardan elde edilen gelirlerin kamunun bütçe pozisyonu ve/veya mali davranışlarını üzerinde etkili olması dolaylı etkileri oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkardığı dolaylı etkileri incelenme konusu yapılmaktadır. Bu yönüyle çalışmada, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörüldüğü gibi bir etkiye sahip olup olmadığının ampirik olarak da değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada özelleştirme gelirlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerindeki etkilerini tespit etmek üzere fiziki-beşerî sermaye birikimi kontrol değişkenleriyle birlikte kurulan alternatif modeller 1986-2016 dönemi için yeni nesil zaman serisi analizi metodolojisi izlenerek tahmin edilmektedir. Çalışma sonucunda, Türkiye ekonomisi üzerine tanımlanan modellerin ampirik literatürdeki sınırlı sayıdaki çalışmayla da uyumlu olduğu belirlenen sonuçlarını bir bütün olarak şu şekilde özetlemek mümkün olmaktadır.

Bu bağlamda, çalışmada Türkiye ekonomisinde fiziksel sermaye birikimini ve eğitim seviyesi veri alındığında/alınmadığında beşerî sermaye birikimini temsilen kullanılan bütün

değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin pozitif yönlü ve istatistiki açıdan anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, çalışma döneminde fiziksel sermaye birikiminde ve eğitim seviyesi veri alındığında/alınmadığında beşerî sermaye birikiminde meydana gelen artışların/iyileşmelerin, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde pozitif ve istatistiki açıdan anlamlı bir şekilde etkili olduğunu göstermektedir. Tanımlanan modellerin bulguları çalışmanın özünü oluşturan özelleştirme gelirleri açısından değerlendirildiğinde ise Türkiye ekonomisinde çalışmada hem mutlak hem de nispi olarak ölçülen değişkenlerle temsil edilen özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin negatif yönlü ve istatistiki açıdan anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde inceleme dönemi itibariyle herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sonuçlar, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörülen etkilerini örneklem dönemi itibariyle yaratmaya matuf olmadığına işaret etmektedir.

1986-2016 döneminde özelleştirme uygulamalarından elde edilen yaklaşık 68 milyar dolarlık gelirin, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmaması ilk bakışta, Türkiye’de özelleştirme gelirlerinin verimli reel alanlara yeterince kanalize edilemediğini ve kamu kesimi tarafından yapılan yatırım harcamalarında etkin bir şekilde kullanılmadığını düşündürmektedir. Ancak, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin nasıl kullanılacağını düzenleyen 1994 tarihli ve 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun’un ilgili hükümleri incelenince, anılan düşüncenin Türkiye ekonomisi açısından geçerli olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim dünyadaki gelişmelere paralel olarak 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte bir iktisat politikası aracı olarak Türkiye ekonomisinin gündemine gelen özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin nasıl kullanılacağı, 1994 yılından itibaren yürürlükte olan ve özelleştirme uygulamalarının hukuki dayanağını oluşturan 4046 Sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun ile belirlenmektedir. İlgili kanun hükmü uyarınca özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirler, iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına intikal ettirilmekte, genel bütçe harcamalarında ve yatırımlarında diğer bir deyişle kamu harcamalarının ve yatırımlarının finansmanında kullanılmamaktadır. Bu durum, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, kamunun bütçe pozisyonunu ve/veya mali davranışlarını etkilemek suretiyle ekonomik büyüme üzerinde zaten dolaylı olarak ortaya çıkarabileceği etkilerinin daha da sınırlanmasına yol açmaktadır. Bu ise özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin, Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde teorik çerçevede öngörülen etkilerinin örneklem dönemi itibariyle ortaya çıkmasına engel olmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın bulguları Türkiye’de özelleştirme gelirlerinin kullanım esasları dikkate alınarak değerlendirildiğinde, özelleştirme gelirlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde 1986-2016 dönemi itibariyle herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koyan sonuçlarının, özelleştirme uygulamalarının hukuki alt yapısıyla da uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye’de özelleştirme gelirlerinin kullanımını belirleyen bu açıklamalar Davis vd., (2000) tasarruf hipotezi kapsamında değerlendirildiğinde, özelleştirme gelirlerinin kamunun borçlanmadan kaynaklı mevcut faiz ödemelerini ve mali yapının sağlamlığına ilişkin piyasalara olumlu işaretler vermesiyle yeni borçlanmaların faiz yükünü azaltarak, mali açıklarının tedricen azalmasına ve mali dengenin sürdürülebilirlik kazanmasına olanak sağlayacağı beklenmektedir. Kamunun mali yükünü azaltarak yatırım harcamalarının dolaylı olarak finanse edilmesi ve kamu kesimi için ilave kaynak yaratılması anlamına gelen bu durum ise teorik düzlemde özelleştirme uygulamalarından elde edilen

gelirlerin ekonomik büyüme üzerinde ortaya çıkarabileceği dolaylı etkilerinden bir diğerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarından 1986-2016 döneminde elde edilen 68 milyar dolarlık gelirin, iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmak üzere Hazine hesaplarına aktarılan yaklaşık %68,53'lük bölümü 46 milyar dolara karşılık gelmektedir. Bu rakamın 1986-2016 dönemindeki ortalaması alındığında her yıl için özelleştirme gelirlerinden iç ve dış borçların finansmanında kullanılmak üzere Hazine hesaplarına aktarılan kısmının yaklaşık 1,5 milyar dolara tekabül ettiği görülmektedir. Türkiye ekonomisinin ilgili dönem aralığındaki mali yapısıyla (iç ve dış borçların büyüklüğü ve borçlanmanın faiz ödemeleriyle) kıyaslandığında, özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerin oldukça düşük bir miktarda olması, özelleştirme gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkilerinin örneklem dönemi itibariyle ortaya çıkmasını engelleyen etkenlerden bir diğerini oluşturmaktadır. Bu açıdan çalışmanın bulguları Türkiye'de özelleştirme gelirlerinin kullanım esasları dikkate alınarak değerlendirildiğinde, özelleştirme gelirlerinin Türkiye ekonomisinin ekonomik büyüme performansı üzerinde 1986-2016 dönemi itibariyle herhangi bir etkiye sahip olmadığını ortaya koyan sonuçlarının, Türkiye ekonomisinin hali hazırdaki mali yapısıyla da uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bunların yanında, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarını konu edinen ve ileride yapılacak çalışmalarda, özelleştirme gelirlerinin diğer dolaylı etkilerinin yanında ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkilerinin de incelenmesinin bu konuda sınırlı sayıda çalışmanın bulunduğu literatürün özellikle ulusal literatürün gelişimine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, S., 2006, The impact of Privatization on Economic Growth and Income Inequality in Sub-Saharan Africa, *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*, vol. 31, 295-320.
- AKTAN, C. C., 1992, *Türkiye'de Özelleştirme Uygulamaları*, TÜSİAD Yayınları, Yayın No: TÜSİAD-T/92.1.148.
- ALCHIAN, A., 1977, Some Economics of Property Rights, *Economics Forces Work, in Liberty Press*, 127-49.
- BARNETT, S., 2000, Evidence on the Fiscal and Macroeconomic Impact of Privatization, IMF Working Paper No.130, Washington DC: IMF.
- BOLATOĞLU, N. ve ERDEN, L., 2015, Türkiye'de Özelleştirmenin Kamu Mali Davranışları Üzerine Etkileri, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 33, Sayı 4,39-58.
- BOUBAKRI, N., J.C. COSSET ve GUEDHAMI, O., 2005, Liberalization, Corporate Governance and the Performance of Newly Privatized Firms, *Journal of Corporate Finance*, 11, 767-790.
- BOUBAKRI, N., SMAUG, H. ve ZAMITI, M., 2009, Privatization Dynamics and Economic Growth, *Journal of Business & Policy Research*, Vol.4 No. 2, 16-44.
- COASE, R. H., 1960, The Problem of Social Cost, *Journal of Law and Economics*, Vol. 3,1-44.
- COOK, P. ve UCHIDA, Y., 2003, Privatization and Economic Growth in Developing Countries, *Journal of Development Studies*, 39 (6), 121-154.

- DEMSETZ, H., 1967, Toward a Theory of Property Rights, *The American Economic Review*, Vol. 57, No: 2, 347-359.
- DOLENC, P., 2009, Privatization in a Post-Communist economy: are there any Macroeconomic Effects of Privatization in Slovenia?, *East-West Journal of Economics and Business*, Vol. XII, No.1, 11-27.
- FILIPOVIC, A., 2005, Impact of Privatization on Economic Growth, *Undergraduate Economic Review*, (2),1,7, 1-38.
- GUJARATİ, D. N., 2009, *Temel Ekonometri* (Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, çev.). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- HATEMI-J, A., 2008, Tests for Cointegration with Two Unknown Regime Shifts with an Application to Financial Market Integration, *Empirical Economics*, 35 (3), 497-505.
- KATSOULAKOS, Y. ve LIKOYANNI, E., 2002, Fiscal and other macroeconomic effects of privatization, *Nota di Lavoro, Fondazione Eni Enrico Mattei*, No. 113,1-29.
- KÖK, R, İSPİR, M. S. ve ARI, A. A., 2010, Zengin Ülkelerden Azgelişmiş Ülkelere Kaynak Aktarma Mekanizmasının Gerekliliği ve Evrensel Bölüşüm Parametresi Üzerine Bir Deneme, http://kisi.deu.edu.tr/recep.kok/Zengin_ispir.pdf. (Erişim Tarihi: 04.06.2017).
- KOYUNCU, J. Y., 2016, Does Privatization Affect Economic Growth?: An Evidence From Transition Economies, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (AÜSBD)*, Cilt: 16, Sayı: 3, 51-58.
- NAGUIB, R. I., 2012, The Effects of Privatization and Foreign Direct Investment on Economic Growth in Argentina, *The Journal of International Trade and Economic Development*, 21 (1), 51–82.
- NARAYAN, P.K. ve POPP, S., 2010, A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time, *Journal of Applied Statistics*, 37(9), 1425-1438.
- NAZLIOĞLU, Ş., 2010, *Makro İktisat Politikalarının Tarım Sektörü Üzerindeki Etkileri: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Bir Karşılaştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- OKTEN, C. ve ARIN, P., 2006, The Effects of Privatization on Efficiency: How Does Privatization Work?, *World Development*, 34, 1537-56.
- ÖZATA, E., 2013, Macroeconomic Impacts of Privatization: The Case of Turkey, *Journal of Business, Economics & Finance*, Vol.2 (4),128-146.
- PERRON, P., 1989, The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57/6, 1361-1401.
- PLANE, P., 1997, Privatization and Economic Growth: An Empirical Investigation from a Sample of Developing Market Economies, *Applied Economics*, 29 (2), 161-178.
- RUHİ, M. E., 2005, Türkiye’de Özelleştirmenin Hukuksal Boyutu, *AÜEHFD*, C. IX., 235-290.
- SEVÜKTEKİN, M. ve NARGELEÇEKENLER, M., 2007, Finansal Faktörlerin Reel Para Talebi Üzerindeki Rolü: Türkiye Örneği, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(18):45-61.

SHUKUROV, S., MAITAH, M. ve SMUTKA, S., 2016, The Impact of Privatization on Economic Growth: The Case of Uzbekistan, *International Journal of Economics and Financial*, Vol 6, Issue 3,948-957.

TARI, R, 2010, *Ekonometri*, 6. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

TCBÖİB, 2016, *Türkiye’de Özelleştirmenin 30 Yılı Türkiye’de ve Dünyada Özelleştirme Uygulamaları ve Özelleştirme Fonu’nun Kaynak ve Kullanımları. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı*, Derleyen: Mustafa Necati Doğan. Ankara.

NOTLAR

¹Şekil 2’nin türetilmesinde T. C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığından nominal USD (Dolar) olarak alınan özelleştirme gelirleri verisi ile Dünya Bankası veri tabanından nominal USD olarak alınan GSYİH verileri kullanılmıştır.

²Çalışmada inceleme döneminin 1986 yılıyla başlatılmasında, Türkiye ekonomisinde özelleştirme uygulamalarının planlı bir şekilde bu tarihte başlaması ve özelleştirme gelirlerine ait verilerin de bu tarihten itibaren temin edilebilmeleri etkili olmuştur.

³Tabloda tanımlı tüm parasal değişkenler, seriler arasındaki uyum unsurunu sağlamak ve daha tutarlı sonuçlar elde edebilmek için ABD doları (USD) ve reel (2010 baz yılı) olarak kullanılmaktadır. **KBRGSYİH** değişkenine ait veriler, WB veri tabanından reel (2010 baz yılı fiyatlarıyla) ve ABD doları (USD) cinsinden alınmıştır. **RSSY** değişkeni; WB veri tabanından reel (2010 baz yılı fiyatlarıyla) ABD doları (USD) cinsinden alınmış ve aynı veri tabanından alınan toplam nüfusa oranlanarak kişi başına düşen değerler cinsinden kullanılmıştır. **EMP** değişkeni; TED veri tabanından binde cinsinden alınan istihdam edilen işgücü sayısının aynı veri tabanından alınan yıl ortasındaki toplam nüfusa oranlanmasıyla kişi başına değerler olarak elde edilmiştir. **EE** değişkeni, çalışma çağındaki nüfusun İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim kademelerindeki ortalama okullaşma yılı (Barro-Lee, 2013 ve Cohen ve Leker, 2014) ile aynı eğitim kademelerindeki getiri oranlarına (Psacharopoulos, 1994) dayalı olarak kişi başına değerler cinsinden hesaplanan eğitim endeksi değerini temsil etmektedir. **RPRI_1** değişkeni, TCBÖİB veri tabanından nominal USD olarak alınan özelleştirme gelirleri verisinin, WB veri tabanından 2010 baz yılı olarak alınan Deflatör Fiyat Endeksine oranlanarak reel forma dönüştürülmesiyle elde edilmiştir. **RPRI_2** değişkeni, RPRI-1 değişkeninin WB veri tabanından reel (2010 baz yılı fiyatlarıyla) ve ABD doları (USD) cinsinden alınan GSYİH verisine oranlanmasıyla elde edilmiştir.

⁴Çalışmada tanımlanan modellerin tahmininde Gauss 10 ve EViews 10 paket programları kullanılmaktadır.

⁵LR: Olabilirlik Oran Testi, FPE: Son Tahmin Hatası, AIC: Akaike Bilgi Kriteri, SC: Schwarz Bilgi Kriteri ve HQ: Hannan Quinn Bilgi Kriteri değerlerini belirtmektedir.

⁶Tablo 9’daki JB-Jarque-Bera modellerin normal dağılım tanısal test sonuçlarını göstermektedir. Tanımlı modellerde, JB test istatistikleri için hesaplanan olasılık değerleri 0.05 önem düzeyinden büyük olduğundan kalıntıların normal bir dağılıma sahip oldukları anlaşılmaktadır.